

SOTSIOLINGVISTIKA "TIL VA JAMIYATLAR"

Mustafayeva Mushtaribegim

1-kurs talabasi Yo'nalishlar Filologiya va til o'qitish

Osiyo Xalqaro Universiteti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20117525>

Annotatsiya: Til va jamiyat til tizimi bilan uning mavjud ijtimoiy muhit o'rtasidagi munosabatni o'rganadi. Hayotimizda til nafaqat muloqot vositasi, balki inson madaniyati, tarixi, qadriyatlari va dunyoqarashini aks ettiruvchi muhim ijtimoiy hodisadir. Ta'lim, kasb va ijtimoiy maqom nutq xususiyatlariga ta'sir qiladi va turli tillarni shakllantiradi: masalan: dialektlar, sotsiolektlar, professional jargonlar. Inson jamoalari.

Kalit so'zlar: Til, Jamiyat, Madaniyat, Ijtimoiy muhit.

Аннотация: «Язык и общество» исследует взаимосвязанность системы, существующей в языке, и социального корреспондента, в котором она живёт. В нашем сознании язык — это не только средство общения, но и культурное несоциальное явление, отражающее культуру, историю, ценности и мировоззрение человека. Образование, профессия и социальный статус влияют на особенности речи и формируют облик разных языков. Например, диалекты, социальные диалекты и профессиональный жаргон. Язык влияет на общество и участвует в формировании индивидуального «я». Язык и общество помогают нам лучше понять развитие отношений между людьми.

Ключевые слова: язык, общество, культура, социальный репортёр.

Annotation: Language and society studies the interactions between the language system and its existing social environment. In our life, language is not just a means of communication, it is an important social phenomenon that reflects human culture, history, values and worldview. Educational, occupational, and social influences affect speech and form characteristics, different types of language, such as dialects, sociolinguists, and professional jargons. Language influences society and plays an important role in the formation of personal identity. Language and society can help us better understand the development of humor relationships.

Keywords: Language, society, culture, social environment.

Kirish

Sotsiolingvistika — til va jamiyat o'rtasidagi munosabatni, ijtimoiy omillarning tilning rivojlanishi va o'zgarishiga ta'sirini o'rganadigan fan. Zamonaviy dunyoda til belgilar tizimi va muloqot vositasi sifatida qaraladi. Til va jamiyat o'rtasidagi bog'liqlik ijtimoiy jarayonlarni namoyon etadi. Sotsiolingvistika odamlar nima uchun boshqacha gapirishini va ular dialektlar, sleng, professional va hududiy til turlarini qanday shakllantirishini tushunishga yordam beradi. fikrlash va ijtimoiy munosabatlar. XXI asrda til va jamiyat alohida ahamiyatga ega: tez ijtimoiy, madaniy va texnologik o'zgarishlar hamda shaxs va jamiyat hayotida tilning o'rnini chuqur tushunish. Til jamiyatda axborot uzatish va muloqot vositasi sifatida xizmat qiladi. Bizga fikr almashish, his-tuyg'ularni ifoda etish va jamiyatda shakllanish hamda rivojlanish uchun til kerak. Til 5 yo'nalishga bo'lingan:

- 1) **Muloqotchi** — u odamlar o'rtasida ma'lumot va fikrlarni almashadi.
- 2) **Kognitiv** — bilimni qayta ishlaydi va saqlaydi, dunyo tasvirlarini shakllantiradi.

- 3) **O'ylash** - bu odamlarni o'ylash va o'z o'zini anglash qobiliyatini ifoda etishga xizmat qiladi.
- 4) **Akkumulativ** – u ma'lumotni avloddan avlodga saqlaydi va uzatadi.
- 5) **Ijtimoiy** – bu ijtimoiy aloqalarni o'rnatadi va boshqalarga ta'sir ko'rsatadi.

Asosiy qism

Inson tilining kelib chiqishi juda murakkab savol bo'lib, quyidagilarni o'z ichiga oladi

- inson va jamiyatning kelib chiqishi
- umuman tilning kelib chiqishi
- ma'lum tillarning kelib chiqishi.

Bu savollar antropologiya, psixologiya, biologiya, etnografiya, falsafa kabi turli fanlar tomonidan o'rganiladi. Tilimiz hissiy hayqiriqlar va aralashuvlardan o'sib chiqqan

Tilimiz hissiy hayqiriqlar va aralashuvlardan o'sdi. Odamlar o'z his-tuyg'ularini ovozlari bilan ifodalashdi, bu tovushlar so'zlarga aylana boshladi. Birgalikda ishlash jarayonida odamlar harakatlarini muvofiqlashtirish uchun tilga muhtoj edilar. Shu paytda ish va kommunikatsiya parallel ravishda rivojlandi. Shuningdek, til ijtimoiy muloqot vositasi sifatida paydo bo'ldi — odamlar guruhda yashashi va munosabatlarni tartibga solishlari kerak edi. Tilimiz ijtimoiy hayotda o'ziga xos mahsulotdir. Birinchi marta odamlar buyumlarni ifodalash uchun ma'lum tovushlardan foydalanishga kelishib olishdi. Va so'z jamiyat a'zolari o'rtasidagi shartnoma sifatida paydo bo'lgan. Til inson miyasi va nutq apparati rivojlanishi bilan birga paydo bo'ldi. O'sha paytda miya yanada murakkablashdi va gapirish qobiliyati paydo bo'ldi. Oldin odamlar imo-ishoralar orqali muloqot qilardi, keyin esa imo-ishoralar asta-sekin tovushlar bilan almashtirildi, chunki vokal usul jamiyatimiz uchun qulay bo'lib chiqdi. Diniy ta'limotlarga ko'ra, til — bu odamga yuqoridan berilgan sovg'adir. Bizning tilimiz quyidagilar natijasida paydo bo'lgan

- Miya rivojlanishi
- Qo'shma ishlar
- Ijtimoiy kommunikatsiya
- Bilim va his-tuyg'ularni uzatish

Jamiyat — bu til asosida bir-biri bilan o'zaro munosabatda bo'ladigan odamlar to'plamidir. Jamiyat tilimizga ta'sir qiladi va turli shakllar hamda variantlarni yaratadi. Masalan: dialektlar, sotsiolektlar, professional jargonlar. Til va jamiyatlar — ular madaniyat tuzilmasini tashkil etadi. Jamiyat til rivojlanishiga ta'sir ko'rsatadi va turli shakllar hamda turlarni yaratadi. grammatikasi va nutq uslubi yoshga bog'liq. Til va jamiyat bizga tilni o'rganish va jamiyat rivojlanishi jarayoni orqali beriladi. Til va jamiyat doimiy ravishda o'zaro ta'sir qiladi. Til bizga bilim va tajribani almashishda yordam beradi va insonning dunyoqarashini shakllantiradi. Jamiyat esa bizga tilning ijtimoiy jarayonlari va madaniy qadriyatlarini chuqurroq tushunishga imkon beradi. Til jamiyatdagi rivojlanish va yutuqlarga ta'sir qiladi. Shakllangan jamiyatda til odamlarni qiziqishlar, kasblar va madaniy xususiyatlar bo'yicha birlashtirishi mumkin. Til iqtisodiy va madaniy omillar tufayli o'zgaradi. Ijtimoiy va madaniy sohada til odamlarning qadriyatlari va dunyoqarashini tushunishga yordam beradi. Madaniyat — bu insonning xulq-atvori va hayot tarzini namoyish etish bo'lib, til yordamida ifodalaydi va yetkazadi, madaniyat o'zining dunyo tasvirini shakllantiradi va til uning bir qismidir. Til madaniy ma'lumotlarni saqlaydi va bizga uzatadi. Ijtimoiy muhit til bilan bog'liq. Biz uchun til jamiyatda muhim vosita bo'lib, ijtimoiy muhit tilimizni shakllantiradi va ta'sir

qiladi. Ijtimoiy muhit til va muloqotdan foydalanishni, shuningdek, bilim va madaniyat qanday uzatilishini belgilaydi. Insonlarda maxsus "Tilni o'rganish qurilmasi" bolaga tezda nutqni o'zlashtirish imkonini beradi. Til genetik evolyutsiyaning natijasidir, faqat ijtimoiy rivojlanish emas. Til miyaning maxsus sohalari hosil bo'lganda paydo bo'lgan:

- Brokaning Markazi (nutq talaffuzi)
- Wernicke markazi (Nutqni tushunish)

Inson miyasi evolyutsiyasi tilning paydo bo'lishining kalitidir. Frontal loblarning o'sishi va birinchi bog'lanishlarning murakkablashishi bilan til asta-sekin rivojlandi. Dastlab, odamlar kuylash uchun ritmik qichqiriqlar, melodiyalar, melodik tovushlardan foydalangan. Til musiqiy muloqotdan kelib chiqqan, bu uning his-tuyg'ularini ifodalagan, e'tiborni jalb qilgan, guruhni jalb qilgan va birlashtirgan. O'tmishda odamlar bu so'z tabiat va ruhlarga ta'sir qiladi deb hisoblashgan. Masalan: sehrlar, marosimlar, marosim formulalari. So'zlar harakatlarga hamroh bo'lib ko'rinardi: "push", "beat", "carry" – dastlab bu tovushlar harakatlarga hamroh bo'lgan, keyin esa harakatlar nomiga aylangan. Til bir vaqtning o'zida paydo bo'lmagan, u bir necha bosqichlardan o'tgan:

1. Imo-ishora bilan muloqot. Ular birinchi hominidlar bo'lib, ular imo-ishoralar, yuz ifodalari, pozalar orqali muloqot qilardi.
2. Ovozli signallar - ular paydo bo'ladi — ogohlantirishlar, chaqiriqlar, hissiy qichqiriqlar.
3. Oddiy so'zlar. Ildizlar va obyektlarning birinchi belgilashlari hosil bo'ladi.
4. Grammatika va tuzilma. Til qoidalar tuzishni boshlaydi — so'zlar tartibi, zamon va burilish paydo bo'ladi.
5. Abstraktlik. Voy, vaqt, erkinlik - hayvonlar yo'q.

Tilga yangi so'zlar keladi, ular imkon qadar zamon talablariga mos keladi. Til insoniyat uchun buyuk sovg'adir. Shuning uchun uni qadrlashimiz va so'z hamda boylik bilan to'ldirmaslikka harakat qilishimiz kerak, chunki shunday qilib, xalqimiz madaniyatiga va shaxsiyatimizga katta zarar yetkazamiz. Lekin insoniyat yaratgan eng ajoyib va dono narsa — bu bizning tilimiz. Yer yuzidagi barcha odamlar gapira oladi. Ular turli tillarda gaplasha oladi va barcha tillarning vazifasi bir xil — odamlar bir-birini tushunishda yordam berish. Til odamlarning uzoqdan muloqot qilishiga yordam beradi. Globalizatsiyada xalqaro tillarning, ayniqsa ingliz tillarining roli oshib bormoqda. Odamlar asosan ikki tilli va ko'p tilli tillardan foydalanadi. Globallashuvga qaramay, odamlar o'z ona tillarini saqlab qoladi. Til madaniyat, an'ana va tarixning bir qismidir. Ko'pgina mamlakatlarda milliy tillarni qo'llab-quvvatlash uchun dasturlar ishlab chiqilmoqda. Zamonaviy jamiyatda til aks ettiradi

- Kasbiy tillar: tibbiy, texnik, huquqiy.
- O'zining nutq xususiyatlariga ega yosh guruhlari
- Shahar va qishloq nutqi, ular so'zning talaffuzida farq qiladi.

Bugungi kunda til fikrlarni ifodalash, ijtimoiy masalalarni muhokama qilish va inson huquqlarini himoya qilish uchun ishlatiladi. Odamlar til orqali jamoatchilik fikrini shakllantiradi. Zamonaviy dunyoda tilimiz nafaqat muloqot vositasi, balki eng muhim ijtimoiy, madaniy va intellektual vosita hisoblanadi. Jamiyatda til qadriyatni yetkazadi, dunyoqarashni shakllantiradi va odamlar o'rtasida o'zaro ta'sirni ta'minlaydi. Global o'zgarishlar, yangi kommunikatsiya shakllari til muhitida chuqur o'zgarishlarga sabab bo'ldi, bu esa "til va jamiyat" mavzusini ayniqsa dolzarb qildi. Til har doim ijtimoiy sharoitlar ta'sirida rivojlanadi. U siyosiy o'zgarishlar, iqtisodiy rivojlanishlar, ilmiy va texnologik taraqqiyot hamda madaniy

jarayonlarni aks ettiradi. Til jamiyatning o'z o'zgarishlarini ko'radigan oynadir. Tilimizga ta'sir qiluvchi omillardan biri internetdir. Ijtimoiy tarmoqlar, tezkor xabar almashish qurilmalari, bloglar va multimedia platformalari — ular tez, hissiy va qisqa muloqot shaklini yaratdilar. Zamonaviy raqamli tilning asosiy xususiyatlari:

- Yangi so'zlarning paydo bo'lishi (masalan, oqim, bloger)
- Emoji elementlari va vizual grammatikaning paydo bo'lishi
- Qisqartmalar va qisqartmalarning taqsimoti.

Jamiyatda raqamli muhit muloqot tuzilmasini o'zgartirmoqda, yangi nutq uslublarini yaratmoqda va butun raqamli madaniyatni shakllantirmoqda. Globallashuv madaniyatlar va tillar o'rtasidagi ijtimoiy aloqalarni rivojlantirishga qaratilgan. Ingliz tili xalqaro kommunikatsiyadagi o'rnini mustahkamlab, milliy tillar lug'atiga ta'sir ko'rsatmoqda.

"Til va Jamiyatlar"ni tizimlashtirishdagi hodisalar

Til va jamiyat o'rtasidagi munosabatlarni tizimlashtirish ko'plab hodisalarni o'rganishni o'z ichiga oladi:

- Variatsiyalar
- Ikki tillilik
- Ijtimoiy lahjalar
- Til aloqalari
- Normalar va o'zgarishlar

Til shuni ko'rsatadiki, bu jamiyat bilan birga rivojlanadigan va uning ta'siri ostida shakllanadigan tirik ijtimoiy tizimdir. Til va nutq me'yorlarini o'zlashtirish jarayoni tilni ijtimoiylashtirish deb ataladi. Til ijtimoiylashuvi hayotimizda, bolalik va o'smirlik davrida sodir bo'ladi. Sotsiolingvistika tilni jamiyat bilan munosabatda ta'riflaydi va o'rganadi, til sotsiologiyasi esa jamiyatni til bilan bog'liq o'rganish sifatida belgilanadi. Sotsiolingvistika va til sotsiologiyasining maqsadlari belgilangan.

Sotsiolingvistika — bu jamiyatda tilni o'rganish, sotsiologiya esa jamiyatlar va tilga bo'lgan munosabatlarni o'rganishdir. Sotsiolingvistikada biz jamiyat va til ishlatilish kontekstini o'rganamiz. Sotsiolingvistika jamiyat haqida xulosa chiqarishdan tiyiladi, sotsiolog esa til bilan bog'liq kashfiyotlarni afzal ko'rishi va e'tiborsiz qoldirishi mumkin. Har bir tilning o'ziga xos xilma-xilliklari mavjud. Sotsiolingvistika asoschilaridan biri, ingliz tilshunosi **Charles Ferguson** Til turlarini sinxron tavsiflash usullari yordamida tahlil qilish uchun yetarlicha bir xil bo'lgan nutq naqshlari to'plami sifatida ta'riflaydi va ular yetarlicha katta elementlar to'plamiga ega bo'lib, semantik qamrovga ega yetarlicha keng qamrovga ega. Kommunikatsiyaning barcha formal kontekstlarida ishlash uchun. Shunday qilib, til turlari inson nutqining tushunchalari va naqshlari, shuningdek, tovushlar, so'zlar, grammatik xususiyatlar orqali aniqlanadi, ularni tashqi omillar, masalan, geografik hudud yoki ijtimoiy guruh bilan aniq bog'lash mumkin. Til nafaqat gapiruvchining kelib chiqishini yoki uning ijtimoiy identifikatsiyasining jihatlarini ko'rsatadi, balki ona tilida so'zlovchilarga xos ijtimoiy qadriyatlarni ham o'zida mujassam qiladi. ular boshqa odamlar bilan muloqotda ishlatilishi mumkin, bu turlarga dialektlar, aksent, registr va so'zlovchilar o'rtasidagi ijtimoiy munosabatlarga asoslangan turli variantlar kiradi.

Har bir til ko'plab dialektlar to'plamidir. Dialekt o'zgarishlar bilan bog'liq bo'lib, ular mintaqaviy bo'lishi mumkin, ya'ni foydalanuvchilar yashaydigan joy, mintaqqa yoki joyga bog'liq. Dialekt foydalanuvchilari bir xil dialektida so'zlashadigan odamlar sifatida ajralib

turadigan ma'lum xususiyatlarga ega. Shimoliy rus lahjasi, janubiy rus shevasi, markaziy rus shevasi. Masalan: janubiy rus tilidagi adabiy 'gutarit' so'zi. Tilda ona tilida so'zlovchilar orasida talaffuzda farqlar mavjud. Aksentlardagi farqlar ona tilida so'zlashuvchilar yashaydigan hududdan kelib chiqadi. So'zlarning ba'zi ma'nolari semantik ma'noda, ma'lum bir faoliyat sohasida farq qiladi. So'zlovchi bolalikda, tabiiy sharoitlarda va birinchi ijtimoiylashishi sodir bo'ladigan til xilma-xilligi tilning ona shaklidir. Rasmiy muhitda, masalan, maktabda ona tilida so'zlovchi tomonidan o'rganilgan va bola ona tilini o'zlashtirgandan keyin o'rganiladigan til turi ona tili emas.

Avval aytilganidek, til ijtimoiy muloqot uchun eng muhim vositadir. Til nafaqat odamlarni axborot almashishda yordam beradi, balki madaniyat, mentalitet, shuningdek, jamiyatda sodir bo'layotgan ijtimoiy-siyosiy jarayonlarning aksidir.

Sotsiolingvistika tilning turli ijtimoiy guruhlarda, turli kontekstlarda qanday ishlatilishini o'rganadi. Ushbu tadqiqotning eng muhim jihatlari dialektlar, sotsiolektlar va jargonlar bo'lib, ular ijtimoiy, kasbiy yoki hududiy farqlarni aks ettiruvchi tilning o'ziga xos turlari.

Dialektlar ma'lum bir geografik hududga xos bo'lgan lingvistik shakllardir. Masalan, rus tilida Shimoliy rus, Janubiy rus va Markaziy rus kabi lahjalar mavjud. Ularning har biri talaffuz, lug'at boyligi va grammatikasi bo'yicha o'ziga xos xususiyatlarga ega. Bu dialektal farqlar shunchalik kuchli bo'lishi mumkinki, turli dialektlarda so'zlovchilar bir-birini tushunishda qiynalishi mumkin. Shu bilan birga, lahjalar madaniy merosni saqlashda va odamlarning ijtimoiy identifikatsiyasini belgilashda muhim rol o'ynaydi.

Sotsiolektlar turli ijtimoiy guruhlar tomonidan ishlatiladigan til turlari. Sotsiolektlar ijtimoiy mavqe, yosh, kasb, ma'lum bir ijtimoiy yoki etnik guruhga mansublikni aks ettirishi mumkin. Masalan, shifokorlar, yuristlar yoki muhandislar tomonidan ishlatiladigan jargonlar mutaxassislariga ma'lumotlarni tezroq va aniqroq ulashishga yordam beradi, ammo ular kasbdan tashqaridagi odamlar tomonidan tushunilmasligi mumkin. Bu jargonlar va atamalar ko'pincha sotsiolektlarning shakllanishiga asos bo'ladi.

Sotsiolektlar orasida o'smirlar jargonlari alohida o'rin tutadi, ular nafaqat yoshni, balki ushbu ijtimoiy guruhning madaniy xususiyatlarini ham aks ettiradi. Yoshlarning tili standart tildan juda farq qilishi mumkin, norasmiy ifodalar, qo'pol so'zlar va xorijiy qarzlar bilan to'la. Bu esa, o'z navbatida, avlodlar o'rtasidagi muloqotda uzilishlarga olib kelishi mumkin.

Madaniy farqlar ham til ta'sirida katta rol o'ynaydi. Turli madaniyatlarda turli muloqot usullari mavjud, bu tilda ham aks etadi. Masalan, ba'zi madaniyatlarda muloqot uslubi yanada rasmiylashtirilgan, boshqalarida esa norasmiy va yaqinlikka urg'u berilgan.

Til va ijtimoiy o'zgarish

Til statik hodisa emas, u ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy o'zgarishlarga javoban o'zgaradi. Bunday o'zgarishning yorqin misoli — texnologiyaning tilga ta'siri. So'nggi o'n yilliklarda internet, ijtimoiy tarmoqlar va mobil ilovalar odamlarning muloqot qilish usulini sezilarli darajada o'zgartirdi. Yangi muloqot shakllari paydo bo'ldi, masalan, onlayn chatlar, izohlar, memlar, bu til tuzilmasini sezilarli darajada o'zgartirdi. Qisqartmalar, qisqartmalar va "like", "stream", "blogger" kabi yangi so'zlarning paydo bo'lishi odatiy holga aylandi.

Tildagi bu o'zgarishlar jamiyat mavjud bo'lgan yangi haqiqatlarni aks ettiradi. Masalan, "LOL" (baland kulgi) yoki "OMG" (oh my god) kabi qisqartmalar ayniqsa yoshlar orasida kundalik nutqning bir qismiga aylangan. Emojilar va vizual grammatikadan foydalanish ham

Internetda muloqotning muhim qismiga aylangan, chunki bu sizga his-tuyg'ularni tez ifodalash va ma'lumotlarni yetkazish imkonini beradi.

Bundan tashqari, globallashuv va ingliz tilining dunyo bo'ylab tarqalishi milliy tillarning rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatdi. Ingliz tili, xalqaro til sifatida, boshqa tillarning lug'ati va grammatikasiga kuchli ta'sir ko'rsatadi, bu esa iqtisodiyot, fan va texnologiya kabi hayotning turli sohalarida anglizizm va qarz so'zlarning paydo bo'lishiga olib keladi. Shu bilan birga, ingliz tilining ta'siriga qaramay, ko'plab davlatlar o'z milliy tillarini saqlash va saqlash uchun ona tillarini himoya qilish va rivojlantirishga qaratilgan dasturlar ishlab chiqmoqda.

Xulosa

Shunday qilib, til va jamiyat doimiy ravishda bir-biriga ta'sir qiluvchi ikki o'zaro bog'liq elementdir. Til jamiyatda sodir bo'layotgan madaniy, ijtimoiy va siyosiy jarayonlarni aks ettiradi va o'z navbatida jamiyat rivojlanishiga ta'sir ko'rsatadi. Sotsiolingvistika turli ijtimoiy guruhlarda til qanday ishlatilishini, ijtimoiy-madaniy o'zgarishlarga javoban qanday o'zgarishini va ijtimoiy identifikatsiya shakllanishiga qanday ta'sir qilishini tushunishga yordam beradi. Til muhim kommunikatsiya vositasi bo'lib, madaniy merosni saqlashda, avlodlar o'rtasida bilim va tajriba almashishda muhim rol o'ynaydi.

Texnologiyaning rivojlanishi, globallashuv va jamiyat ijtimoiy tuzilmasidagi o'zgarishlar bilan til rivojlanishda davom etmoqda va uning inson hamda jamiyat hayotidagi roli yanada oshadi. Shuning uchun, nafaqat tilni o'rganish, balki ayniqsa zamonaviy muammolarga qaramay, uni saqlash va rivojlantirish ustida faol ishlash muhimdir.

Zamonaviy dunyoda til va ijtimoiy o'zgarishlar

Zamonaviy ijtimoiy o'zgarishlar til va uning turli sohalarida qo'llanilishiga katta ta'sir ko'rsatadi. Eng muhim omillardan biri raqamlashtirish va internetning tarqalishi bo'lib, ular an'anaviy kommunikatsiya shakllarini o'zgartirdi. Ijtimoiy tarmoqlar, xabar almashish ilovalari va boshqa raqamli platformalarda til yanada ixcham, hissiy jihatdan boy va vizual bo'lib qoldi. Yangi muloqot shakllari, masalan, emojilar, GIF animatsion rasmlar va qisqartmalar hamda qisqartmalardan ijodiy foydalanish millionlab odamlar, ayniqsa yoshlar orasida odatiy holga aylanmoqda.

Jonathan Ward o'zining *"Raqamlashtirish davrida til va madaniyat"* asarida ta'kidlaganidek, "yangi texnologiyalar nafaqat kommunikatsiya jarayoniga, balki tilning rivojlanishiga ham ta'sir qiladi, ijtimoiy kommunikatsiyaning muhim qismiga aylangan yangi ifoda shakllarini yaratadi" (Ward, 2019, 58-bet). Internet orqali tezkor axborot almashinuvi kontekstida yozma muloqotning roli ortib bormoqda, bu esa o'z navbatida, yangi standartlar va xabar shakllantirish usullarini talab qiladi.

Shunday qilib, zamonaviy til jamiyatning yangi muammolari va talablariga moslashishda davom etayotgan jonli tizimdir. Ushbu o'zgarishlarni va ularning ijtimoiy jarayonlarga ta'sirini tushunish dunyomizda sodir bo'layotgan lingvistik tendensiyalar va ijtimoiy-madaniy o'zgarishlarni o'rganishda muhim ahamiyatga ega.

Sotsiolingvistika kontekstida jamiyatning tilga ta'siri

Sotsiolingvistika nafaqat til jamiyat xususiyatlarini qanday aks ettirishini o'rganadi, balki tilning ijtimoiy tuzilmalarni boshqarish, hokimiyat, maqom va shaxsiyatga ta'sir qilishda qanday ishlatilishi mumkinligini ham o'rganadi. Til ijtimoiy ierarxiyani mustahkamlash vositasi bo'lib, aholining turli guruhlariga nisbatan qarash va munosabatlarga ta'sir ko'rsatadi. Shu

nuqtai nazardan, uni ijtimoiy amaliyotning bir qismi sifatida ko'rish muhim, u tarixiy kontekst va madaniy omillarga qarab o'zgaradi.

Sotsiolingvistikadagi asosiy tushunchalardan biri "til siyosati" bo'lib, u davlat va xususiy muassasalar jamiyatda til qo'llanilishini qanday tartibga solishini o'rganadi. Til siyosati rasmiy tillarni saqlash yoki o'zgartirishga, ta'lim, ommaviy axborot vositalari va professional sohalarda standartlarni joriy etishga qaratilgan bo'lishi mumkin. Odatda, til siyosati madaniyatlararo va etnik munosabatlarga bevosita ta'sir ko'rsatadi, chunki u jamiyatda kommunikatsiya normalarini tashkil etadi va turli guruhlarining integratsiyasiga yoki aksincha, chetga surilishiga hissa qo'shadi.

Sotsiolingvistikaning yetakchi nazariyotchilaridan biri Jon Layonga ko'ra, "til nafaqat ijtimoiy haqiqatni aks ettiradi, balki uni faol shakllantiradi va ijtimoiy tuzilmani qabul qilishga ta'sir ko'rsatadi" (Lyon, 2000, 89-bet). Bu topilma globalizatsiya kontekstida ayniqsa dolzarbdir, chunki ingliz tili kabi xalqaro tillar biznesdan tortib madaniyatgacha hayotning barcha jabhalariga ta'sir ko'rsatib, yangi ijtimoiy va madaniy me'yorlarni yaratmoqda. Natijada, mahalliy tillar ko'pincha xavf ostida bo'ladi, bu esa jamiyatga til orqali madaniy merosni saqlash bo'yicha qiyinchilik tug'diradi.

Globalashuv davrida til ijtimoiy hodisa sifatida

Globalashuv natijasida ingliz tili asosiy rol o'ynaydigan xalqaro kommunikatsiya muhitining yaratilishiga olib keldi. Bu milliy tillarda sodir bo'layotgan jarayonlarga, jumladan, so'z va iboralarni qarzga olish, doimiy ifodalarning qisqarishi va lug'atdagi o'zgarishlarga ta'sir ko'rsatdi. Masalan, texnologik taraqqiyot va internet aloqalari yangi muloqot shakllarini paydo qildi, masalan, emojilar va memlardan foydalanish, bu esa odamlarning his-tuyg'ulari va fikrlarini yanada qisqa va ifodali tarzda yetkazish imkonini beradi.

Tilning raqamlashtirilishi kontekstida Ivan Ilyich Galafeevning ishini alohida ta'kidlash muhim, u "raqamli inqilob nafaqat muloqot usullarini, balki til tuzilmasini ham o'zgartirdi, siqilgan shakllarga o'tdi" (Galafeev, 2017, 134-bet). Uning fikricha, ijtimoiy tarmoqlar va tezkor xabar yetkazuvchilarning paydo bo'lishi oddiy dialektlar va ijtimoiy til shakllarining aralashib, yangi gibril variantlarni hosil qilishiga olib keldi. Shu bilan birga, yangi muammo yuzaga keldi: tezkor ma'lumot almashinuvi kontekstida grammatik va uslubiy normalarni saqlash.

Shunday qilib, til endi nafaqat ijtimoiy-madaniy jarayonlarni aks ettirmaydi, balki ularning shakllanishida faol ishtirok etadi. Masalan, ijtimoiy tarmoqlarda u nafaqat muloqot uchun, balki jamoatchilik fikrini shakllantirish vositasiga aylanadi. Til yordamida stereotiplar, tasvirlar va xulq-atvor modellari shakllanadi, bu zamonaviy jamiyatda sotsiolingvistik jihatlarni o'rganishning ahamiyatini tasdiqlaydi.

Madaniyatlararo muloqotda tilning roli

Madaniyatlararo kommunikatsiya sotsiolingvistikaning eng muhim sohalaridan biri bo'lib, u til xulq-atvoridagi farqlar madaniyat va ijtimoiy identifikatsiyani idrok qilishga qanday ta'sir qilishi mumkinligini ta'kidlaydi. Zamonaviy dunyoda turli madaniyatlarga mansub odamlar, jumladan xalqaro diplomatiya, biznes, ta'lim va turizm sohalarida o'zaro aloqalar tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Madaniyatlararo kommunikatsiya sohasida tadqiqotchi Jeyms Uotson ta'kidlaydi: "Til madaniy qadriyatlarni uzatishda asosiy vosita bo'lib, turli xalqlar o'rtasida aloqalarni o'rnatishda muhim rol o'ynaydi" (Watson, 2005, 102-bet). U shuningdek, tildagi madaniy

farqlar talaffuz, so'z va iboralardan foydalanish hamda grammatik me'yorlar hisobga olinmasa, o'zaro tushunishga to'siq bo'lishi mumkinligini ta'kidlaydi. Buning bir misoli — turli madaniyatlarda turli ma'nolarga ega bo'lishi mumkin bo'lgan idiom va idiomalarni tarjima qilish va tushunish muammosi bo'lib, bu madaniyatlararo muloqotni murakkab va ko'p semantik qiladi.

Globallashgan dunyoda madaniyatlararo muloqot ko'nikmalarini rivojlantirish muhim, bu nafaqat tillarni, balki boshqa madaniyatlarning ijtimoiy me'yorlari va amaliyotlarini ham o'rganishni o'z ichiga oladi. Shu kontekstda, xalqaro munosabatlarda sodir bo'layotgan jarayonlarni chuqurroq tushunish uchun sotsiologiya bilimlari zarur bo'ladi.

Til va jamiyat doimiy o'zaro ta'sir qiladi va har bir hodisa bir-biriga ta'sir qiladi. Til nafaqat muloqot vositasi bo'lib xizmat qiladi, balki jamiyatda yuz berayotgan ijtimoiy jarayonlarni aks ettiradi. Sotsiologiyani o'rganish bizga tilning ijtimoiy identifikatsiya shakllanishiga qanday ta'sir qilishini, ijtimoiy o'zgarishlarga javoban qanday o'zgarishini va turli til shakllarining rivojlanishiga qanday omillar ta'sir qilishini tushunishga yordam beradi.

Yuqorida ko'rsatilganidek, til axborot almashish, madaniyat va qadriyatlarini shakllantirishda eng muhim ijtimoiy vosita hisoblanadi. Til ham jamiyat bilan birga o'zgaradi, bu ijtimoiy va madaniy sohalarda sodir bo'layotgan barcha jarayonlarni aks ettiradi. Globalizatsiya va raqamlashtirish kontekstida til madaniyatlararo muloqot va jamoatchilik fikrini shakllantirishda muhim rol o'ynashda davom etmoqda.

Xulosa

Til va jamiyat har doim o'zaro bog'liq: ijtimoiy o'zgarishlar tilni shakllantiradi, til esa jamiyat rivojlanishiga ta'sir qiladi. Raqamlashtirish va globallashuv davrida til tez o'zgarishlarni boshdan kechirmoqda, bu yangi imkoniyatlarni ochadi va jiddiy muammolarni yuzaga keltiradi. Til xilma-xilligini saqlash, nutq madaniyati darajasini oshirish va milliy tillarni qo'llab-quvvatlash. Jamiyatda insoniyatning madaniy boyligi va kelajagi bog'liq. Jamiyat o'zgarsa, inson tili ham o'zgaradi. Til va jamiyat insoniyat tarixida birga rivojlangan. Tilimiz madaniy merosni, ajdodlarning bilim an'analarini saqlaydi va jamiyat rivojlanish hamda o'zgarish uchun sharoit yaratadi. Biz ona tilimizni qo'llab-quvvatlashimiz, ta'lim dasturlarini ishlab chiqishimiz va milliy madaniy qadriyatlarini saqlab qolishimiz kerak, shunda til muloqotning jonli va dolzarb vositasi bo'lib qoladi.

Til insonning fikrlari, his-tuyg'ulari va dunyoqarashini aks ettiradi. U jamiyatni shakllantiradi va bir vaqtning o'zida jamiyat bilan birga rivojlanadi. Til orqali biz jamiyatning tarixi, madaniyati, qadriyatlari va maqsadlarini tushunamiz. Insonlar o'rtasida chuqurroq tushunish yo'li tilning boyligini va insoniyatning ma'naviy merosini saqlashdir. Jamiyatning samarali muloqoti va rivojlanishining asosi BIZNING TILIMIZDIR.

Zamonaviy ijtimoiy va texnologik o'zgarishlar bizdan yuqori darajadagi til bilimiga ega bo'lishni talab qiladi: fikrlarni aniq ifodalash, ma'lumotni qabul qilish va muloqotni davom ettirish qobiliyati. Til madaniyatini rivojlantirish jamiyatda uyg'un munosabatlar o'rnatishga yordam beradi, ta'lim darajasini oshiradi va milliy identitetni saqlashga hissa qo'shadi. Jamiyat tilga ta'sir ko'rsatadi, uning shakllarini yaratadi: dialektlar, sotsiolektlar, professional jargonlar va yangi til tuzilmalari.

Hech o'ylab ko'rganmisiz, jamiyatda til qanday ishlaydi? Biz turli vaziyatlarda turli odamlar bilan gaplashamiz. Masalan: uy tashqarisida ularga qanday murojaat qilamiz. Biz tilni turli ijtimoiy kontekstlarda ishlatamiz, bu bizga tilning qanday ishlashi haqida ma'lumot beradi.

Til yordamida odamlar o'z ijtimoiy identifikatsiyasini ifodalaydi. Tilimiz tufayli biz fikrlarimizni ko'p yo'llarda ifodalashimiz mumkin. his-tuyg'ular, g'oyalar va tajribalar. Til bizga boshqa odamlar bilan muloqot qilish, bilimlarni o'tkazish va xalqimiz madaniyati hamda tarixini saqlash imkonini beradi. Uning yordami bilan biz munosabatlar quramiz, bir-birimizni tushunishni o'rganamiz va dunyoqarashimizni shakllantiramiz.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Lyon, J. *Sotsiolingvistika: Til va Jamiyat*. Moskva, 2000, 89-bet: "Til nafaqat ijtimoiy haqiqatni aks ettiradi, balki uni faol shakllantiradi va ijtimoiy tuzilmani qabul qilishga ta'sir ko'rsatadi."
2. Galafeev, I.I. *Raqamli inqilob va uning tilga ta'siri*. Moskva, 2017, 134-bet: "Raqamli inqilob nafaqat muloqot usullarini, balki til tuzilmasini ham o'zgartirdi, siqilgan shakllarga o'tdi."
3. Uotson, J. *Madaniyatlararo muloqot va til*. London, 2005, 102-bet: "Til madaniy qadriyatlarini yetkazib berishning asosiy vositasi bo'lib, turli xalqlar o'rtasida aloqalarni o'rnatishda muhim rol o'ynaydi."
4. Uord, J. *Raqamlashtirish davrida til va madaniyat*. London, 2019, 58-bet: "Yangi texnologiyalar nafaqat muloqot jarayoniga, balki tilning o'zi rivojlanishiga ham ta'sir ko'rsatadi, ijtimoiy kommunikatsiyaning muhim qismiga aylanayotgan yangi ifoda shakllarini yaratadi."
5. Ferguson, C. *Sotsiolingvistika: nazariya va amaliyot*. Moskva, 1992, 47-bet: "Sotsiolingvistika ijtimoiy kontekstning tilga ta'sirini o'rganadi, ijtimoiy ierarxiya va maqom so'z boyligi va nutq shaklini tanlashga qanday ta'sir qilishini o'rganadi."
6. Trubetskoy, N. *Til va madaniyat*. Moskva, 2000, 89-bet: "Til — bu jamiyat qadriyatlarini aks ettiruvchi madaniy kodeks bo'lib, tajriba va an'analarni avloddan avlodga yetkazishga yordam beradi."
7. Chomsky, N. *Til va Fikrlash*. Moskva, 1992, 112-bet: "Til nafaqat muloqot vositasi, balki shaxsda fikrlash va kognitiv tuzilmalarning shakllanishining asosidir."
8. Baxtin, M.M. *Til falsafasi bo'yicha asarlar*. Moskva, 1995, 105-bet: "Til nafaqat muloqot vositasi, balki ijtimoiy o'zaro ta'sirning eng muhim elementi bo'lib, u dunyo haqidagi idrok va boshqalarga munosabatimizni shakllantiradi."